

ההשתלטות הבדואית על הנגב

סיפורה של התעלמות מבעיה קיומית

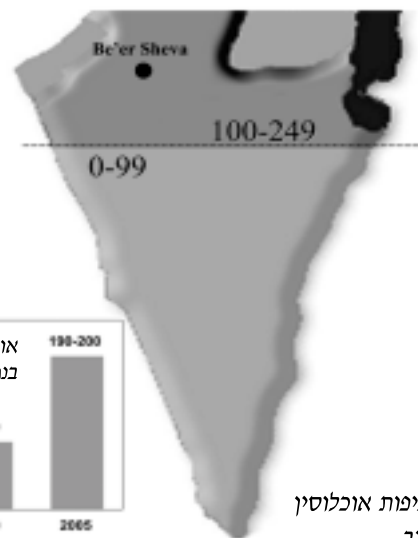
זאב וולפסון*

לקמ"ר, דרומית לקו – 99-0 נפש לקמ"ר. על פני השטח, למדינת ישראל יש עתודות להתפתחות.

התמונה משתנה לחלוטין עם הצגת נתוני פיזור האוכלוסייה. האוכלוסייה הבדואית מונה כיום כ-200,000 נפש, בדומה לאוכלוסייה של העיר באר שבע. הבדואים מתיישבים על שטחים של 1,000 קמ"ר ויותר, בעוד שאוכלוסיית באר שבע ועומר תופסת פחות מ-90 קמ"ר בלבד. האוכלוסייה היהודית הכפרית פזורה כמובן על שטחים גדולים יותר, אבל בשום פרמטר אינה מתקרבת לממדי הפיזור הבדואי שהם 6-7 דונם לנפש.

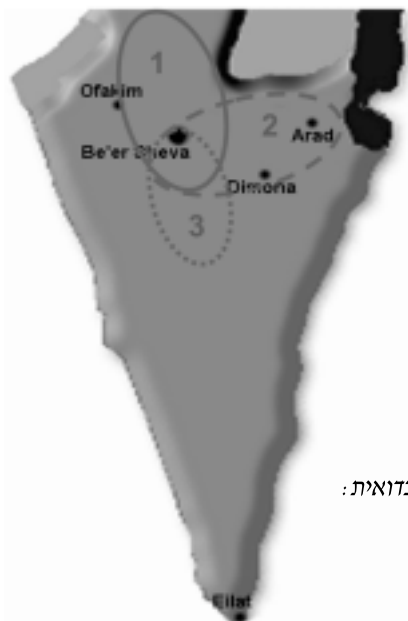
■ נתוני יסוד

הנגב הוא כידוע החלק הפחות מאוכלס של מדינת ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מחזיקה בנתונים ברורים אודות צפיפות האוכלוסין: צפון הנגב, צפונה מקו באר שבע-ים המלח – 100-259 נפש

צפיפות אוכלוסין בנגב

* (נתונים מעדכנים על-ידי א. סופר, דיון ב-29.11.05, אוניברסיטת חיפה).

איזורי התיישבות בדואית:
 (1) עד שנות ה-80;
 (2) עד 1996;
 (3) אחרי 1996

* ד"ר זאב וולפסון הוא חבר "מרכז מיירוק לחקר רוסיה" שליד האוניברסיטה העברית בירושלים. מחקר *The Destruction of Nature in the Soviet Union* (שפורסם בשם העט בוריס קומרוב) ראה אור ב-1979 במערב וזכה לשמונה מהדורות בשבע שפות. מאז אסון צ'רנוביל מתרכז ד"ר וולפסון בעיקר בהיבטים האקולוגיים של פיתוח טכנולוגיות גרעין ואמלי"ח להשמדה המונית ברוסיה.

שוד הקרקעות בדרום הר חברון

כך זה מתחיל. השנה היא 1995, כמה עשרות פחונים לצד דרך עפר עולים על הקרקע.

כך זה נמשך. 1998. מקץ שלוש שנים המאחז המקורי מוקף בעוד 4 שכונות במרחק כמה מאות מטרים עד קילומטר או שניים זה מזה. השטח הכולל הוא עתה 5 קמ"ר בקירוב.

כך זה צובר תאוצה. 2000. עתה השטח השדוד המשתרע עד מרגלות הרי חברון עולה על 10 קמ"ר. בינתיים סיפקה ממשלת ישראל לשודדי קרקעות המדינה מערכות לביסוס קיומם: חשמל, מים, דרכי גישה, בתי ספר ועוד. אם שירות מוניציפאלי זה או אחר אינו נושא חן בעיני האוכלוסייה, זו תפגין מול הכנסת והתקשורת תקים קול זעקה על "קיפוח וגזענות."

תצלום אווירי בנגב בין באר-שבע וערד.

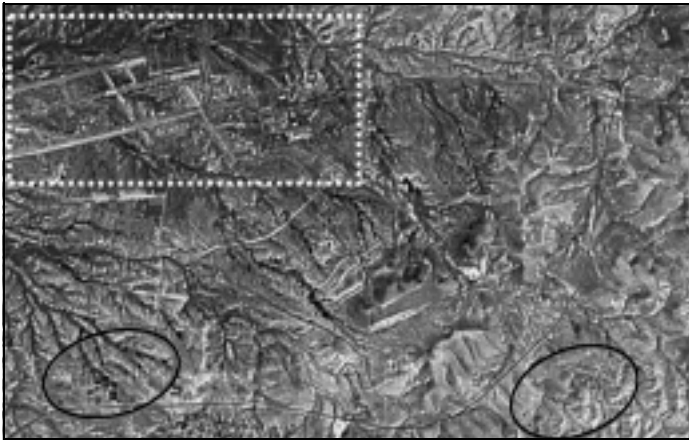
עד תחילת שנות ה-80 התרכזה האוכלוסייה הבדואית צפונית לבאר-שבע ואחר-כך החלה להתפשט באופן מסיבי לכיוון מזרח ודרום מזרח. שיעורי גידול האוכלוסין אצל הבדואים נעים בסביבות 4% לשנה והם מן הגבוהים בעולם. הסיבות לכך, נוסף על המסורת הבדואית מוסלמית, הן רמת שירותי הרפואה וריבוי הנשים (פוליגמיה).

גם בשנות ה-50, ה-60 וה-70, בנו הבדואים את רוב הבתים צמודי-קרקע, לפי המסורת שלהם, לשימוש השבט במשך עשרות שנים וזאת ללא הסדרי קרקע ורישיונות בניה. אולם בשנות ה-80 הגיעה תופעה זו לממדים של עשרות אלפי מבנים. רק מיעוט מקרב הבדואים מתגורר בישובים שעברו תהליכי תכנון ויש בהם תשתית פיזית, מבני ציבור, בתי ספר, מרפאות וכדומה.

תצלום אווירי אקראי שצולם בין באר שבע לערד מראה שטח התיישבות בדואית אופייני לנגב.

■ מאחזים בלתי חוקיים בלב מדינת ישראל

מחקר בנושא צפיפות אוכלוסין, המתבצע באור-ניברסיטת חיפה, מצביע על מספר רב של נקודות התיישבות בדואית גם בין באר שבע לירושלים. רוב הולך וגדל של משפחות בדואיות מתגורר על שטחים ללא הסדרי קרקע (כלומר על קרקע שלא נקנתה, הוחכרה

התיישבות בדואית לא חוקית בקרבת בסיס אסטרטגי של חיל האוויר.

מקשה על ביצוע תמרונים כאשר צה"ל ממילא מוגבל באפשרויות תמרון יותר מכל צבא אחר בעולם.

■ קשיים בפיתוח הנגב

ישראל אינה יכולה לוותר על פיתוח שטחים בסדר גודל של מעל 7-8 אחוזים מסך שטחיה בתוך הקו הירוק (אם לא נביא בחשבון כ-2000 קמ"ר מדבר וסלעים) הקשים לפיתוח, אחוז זה עולה עד 15%. פיתוח שטח לצרכים לאומיים, דוגמת הנחת מסילת רכבת לאילת וניצול עתודות פוספטים ליד ערד, נתקל בקשיים ובדרישות לפיצויים שהופכים כל פרויקט כזה ללא רווחי.

אין מדינה בעולם שיש לה תקציבים המסוגלים להדביק קצב גידול של אוכלוסייה הפרוסה על שטחים כאלה. יש להוסיף כ-100-130 כיתות לימוד חדשות בשנה – וזה רק נתון אחד מבין רבים, שלא לדבר על תשתיות מים, ביוב וחשמל לאלפי בתים מפוזרים. ישובים ללא תשתית פיזית וחברתית מועדים מראש לכישלון והם יהפכו למוקדי אבטלה, עוני ופשיעה.

"תרומתה" של האוכלוסייה הבדואית למעגל העוני במדינה עולה משנה לשנה ואין רואים כיצד ניתן לשנות את המצב ללא ירידה משמעותית בשערי הילודה.

■ זלזול בחוקי המדינה וניצולם לרעה

המתחיל בחוסר ציות לחוקי התנועה וממשיך בהתנגדות אלימה לניסיונות המשטרה לרדוף אחר גנבי רכב או סוחרי סמים ונשק. מאחזים בדואים "ללא כתובת" וללא נוכחות נציגי החוק הפכו למקלט לשוהים בלתי חוקיים מירדן או משטחי הרשות הפלשתינית.

בשנת 1996 חלה התפתחות חדשה כאשר בג"צ אישר

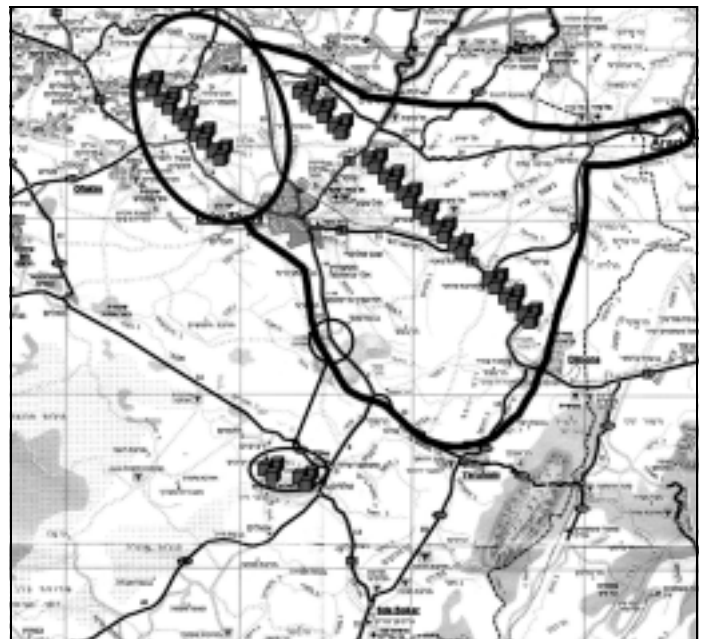
או הושכרה מהמדינה), ללא חלוקה בין שטחים פרטיים לציבוריים, ללא תכנון כלשהו. מבני קבע גדולים מאבן מהווים גרעין אותו סובבים עשרות מבנים קטנים יותר, מבני עזר מפח ואוהלים. נכון להיום נמנים מעל 300 מקבצים כאלה הידועים כ"כפרים לא מוכרים". חלק מהם המדינה בנתה כבישים, מתחה קווי מים וחשמל. חלק אחר מהכפרים פרצו כבישים בעצמם והדבר אינו מסובך או יקר באזור זה של הנגב, בייחוד כאשר אחוז גדול מהבדואים עוסקים כיום בעבודות עפר ובבעלותם כלים כבדים ומשאיות.

לעומת זאת, אחוז הולך ופוחת של משקי בית (פחות מ-10%) בנגב מתפרנסים מחקלאות. יש לבדואים עדרי צאן גדולים ושטחי גידול דגן אבל כמו בכל המדינות המתועשות חלקם של המועסקים והמתפרנסים מחקלאות יורד ומתקרב לאחוזים בודדים. אין כל הצדקה לפיתוח התיישבות נומדית או התיישבות בנוסח חוות במערב ארה"ב. רוב המשפחות ממשיכות לגדל כבשים אבל המשמעות הכלכלית של גידול זה פוחתת ומתקרבת לגידול ירקות ופירות בגינות פרטיות.

■ סיכון ביטחוני אסטרטגי

כל שנה מתחתנים במגזר הבדואי כ-2000 זוגות חדשים. לפי המסורת, צעירים לא יגורו יחד עם ההורים אלא יבנו בית משלהם בקרבה זו או אחרת למשפחתו של הבעל. ברוב המקרים בונים ללא תוכנית או הסדרי קרקע עם המדינה.

כפרים או מקבצים כאלה נמצאים גם בקרבה בלתי נסבלת לבסיסים אסטרטגיים של חיל האוויר, וקרבה זאת

שטחי התיישבות ובניה לאחר 1996.

משא ומתן מדיני בשנים האחרונות הוביל לרעיון גינבה. צוינו חלופות למסירת שטחים ישראלים באזור הר חברון ומזרחית לרצועת עזה בתמורה להשאת מעלה אדומים בידי ישראל.

חלופה אחרת הוצעה באזור חולות חלוצה. האדריכלים של כל החלופות המוצעות מתעלמים לחלוטין מהעובדה ששטחים אלה יהוו גשר קצר ביותר לרצף טריטוריאלי של מדינה ערבית עם אוכלוסייה כמעט הומוגנית. לעומת זאת, הישובים בעלי רוב יהודי הקיימים ביהודה ושומרון, יישארו במצב של התנחלויות מבודדות.

נתיב הברחת נשק שהתנועה בו הולכת ומתעצמת.

■ ישראל עלולה לאבד את ריבונותה על הנגב

א ת הוואקום שכבר נוצר במגזר הבדואי ממלאים גורמים אסלאמיים ולאומניים. דרישות פוליטיות לאוטונומיה לבדואים בנגב, במקביל לאוטונומיה לערבים בגליל, נדחקות לפינה בזמן האחרון על ידי רעיון חדש של התעמולה – ישראל היא אפרטהייד בנוסח דרום אפריקה והמשך התביעות ידוע. דרישות מצריות (מלפני קום המדינה) לגבי הנגב עודן רדומות וממתינות לשעתן. בתחילת נובמבר 2005, נביל שעת', מבכירי הרשות הפלסטינית (שטען, אגב, כי שורשי משפחתו מבאר שבע), התכוון לבקר ב"כפרים לא מוכרים" בנגב ולעודד את אחיו הבדואים במאבקם נגד "ייהוד הנגב". רק במקרה בוטל הביקור, אבל תעמולה נגד ישראל והיהודים מצד חברי כנסת בדואים וראשי ציבור אחרים נמשכת כל הזמן. כך גם בניית מבנים ללא תכנון ופלישה לקרקעות המדינה. לשאלה הטבעית כל כך "האם יש מה לעשות במצב הקשה שנוצר בנגב?", יש בכל זאת תשובות ענייניות:

- יש למנוע לחלוטין חדירה של שב"חים ולגרש את אלה המסתתרים;
- יש לאכוף את החוקים הקיימים נגד ריבוי נשים (המובאות בדרך כלל מאזור הר חברון ומעזה);

לכמה משפחות בדואיות שהתגוררו ליד רמת חובב להתיישב באופן קבוע באזור דרומי יותר. יחד עם משפחות אלה עברו דרומה מירוחם כ-500 משפחות אחרות שלא הייתה להן בעיה אקולוגית או אחרת בסביבתם הקודמת. המדינה לא נקטה צעדים כדי למנוע התיישבות לא חוקית ובניית מאות ואלפי מבנים ללא היתר, בגלל שיקולים "הומניטאריים" של קשרי משפחה. במשך השנים עלו הבנות לגבי החלפת שטחים עם הפלשתינים, בשל קשרי משפחה, על המפות הרשמיות – הפעם המדובר בקשרי משפחה עם בדואים מעבר לגבול עם מצרים – מעשה שהיה לגורם המוביל בהברחת נשק למחבלים ביהודה ושומרון.

מגמת מיזוג האוכלוסייה המוסלמית (בדואים וערבים) המתפתחת בשנים האחרונות. איזורים המוצעים לסיפוח למדינה הפלסטינית: (1) מערבה לחברון; (2) מזרחה לרצועת עזה; (3) חולות חלוצה.

פרוזדור תחבורה בין עזה וחברון...

- יש לאכוף את החוקים לתשלום דמי בטוח לאומי;
- יש לעודד השתתפותם של בדואים בתוכניות רחבות היקף לתכנון משפחה.

רשימת מקורות:

1. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מפת צפיפות אוכלוסין בישראל לפי אזורים טבעיים, 2001.
2. א. סופר, י. ביסטרוב, ישראל, דמוגרפיה, 2004-2020, הקתדרה לגיאוגרפיה, אוניברסיטת חיפה, 2004 עמ' 19, 63.
3. א. סופר, עמ' 26.
4. מנהל מקרקעי ישראל, אגף פקוח על מקרקעין ועל בניה, 2005.
5. מנהל מקרקעי ישראל, שם.
6. מנהל מקרקעי ישראל, שם.
7. א. סופר, עמ' 21.
8. משטרת ישראל, אגף חקר, "שב"חים ירדניים בישראל ובישי"ע, ניתוח מספרי, 080/55966, 24 בפברואר 2004.
9. א. פישמן, "זכות השיבה כבר כאן", ידיעות אחרונות, 25 במאי 2002.
10. רוני דניאל (פרשן צבאי), ערוץ 2, 23 ביולי 2005.
11. <http://mondediplo.com/maps/initiativemap>.
12. <www.a7.com>, 4 נובמבר 2005.

הידעת איך בנגב רשמי סיור

משה בן אברהם

אספר לך הילדה ולך הילד
איך בארץ ישראל, אדמה נגזלת.
דונם פה ודונם שם. רגב אחר רגב.
כך נגנוב אדמת העם מצפון עד נגב.

[פרפרזה על שיר קק"ל חביב על ילדי שנות ה-50 שנהגנו
לשיר בימי שישי לפני ש"הקופה הכחולה" סבבה
בין הילדים וכל אחד תרם חצי-גרוש למען הקק"ל]

■ באר שבע

ש תי תופעות מיוחדות לבאר שבע מושכות את תשומת ליבו של "אורח לרגע" כמוני. האחת היא חידוש מוניציפלי מעניין: לפתחי הניקוז למים, בשולי הכבישים העירוניים, אין מכסים. פתחי הניקוז חסומים בצמיגים ישנים כדי שאנשים לא יפלו לתוכם. מכסי הברזל הכבדים נעקרו ונגנוב על ידי בדואים שמכרו אותם כגרוטאות לפי משקל. התופעה השניה מתגלה במלוא כיעורה ב"עמק שרה", אזור התעשייה של באר שבע. במקום אזור תעשייה שוקק חיים ומשגשג נגלה לעיני המבקר אזור מנוון וגווע. המקום הוכרע על ידי בדואים, המשלימים את הכנסתם בגניבות ופריצות ובגביית "דמי חסות" מבעלי עסקים במקום.

ר שימה זו אינה מתיימרת להיות מחקר או איסוף מדעי של עובדות אלא רק רשמים מסויר חטוף בנגב, מבאר שבע אל רביבים ומשאבי שדה, יחד עם איש-נגב ותיק. במהלך הסיור אי אפשר שלא לראות את ההשתלטות הבדואית המסיבית על הנגב – "דונם פה ודונם שם, רגב אחר רגב"; אי אפשר להימלט מן המחשבה שיש "יד נעלמה" המכוונת את התהליך, הקובעת את ההתנחלות הבדואית הבלתי חוקית ברצף של יישובים "בלתי מוכרים" המשתלטים על אדמות מדינה וחוצים את הנגב לרוחבו, ממזרח למערב, בכמה צירים, מהר חברון ועד רצועת עזה וסיני; אי אפשר שלא לכאוב את אוזלת ידן של כל ממשלות ישראל המשלימות עם אובדן הריבונות הישראלית על חבל הארץ הגדול ביותר בישראל.

נראה כי הרשויות המתאימות במדינת ישראל מתייחסות אל תופעות אלה כאל תופעות-טבע שאין כל אפשרות למנוע אותן ולכן יש לקבל אותן בהשלמה.

■ חקלאות על חשבון הברון

ת וך כדי נסיעה מבאר שבע לעבר קיבוץ רביבים, בכביש העובר בתוך נופי-מדבר צחיחים, הציע לי מארחי לראות במו עיני כיצד מעניקים הבדואים משמעות חדשה ל"חקלאות על חשבון הברון". עצרנו את הרכב בכניסה לוואדי והתחלנו במסע רגלי, לאורך פס צר של צמחיה ירוקה ורעננה (מראה מפתיע באזור צחיח לחלוטין ובמיוחד בעונת הקיץ). "הפס הירוק" התפתל לאורך הוואדי ולאחר כ-15 דקות הליכה, מאחורי עיקול, נגלה לעיני במפתיע שדה של שיחים ירוקים, יפהפיים. הופתעתי עוד יותר למשמע הסברו של מארחי. הצמחים – שיחי קנאביס (מריחואנה) – הם "גידול חקלאי מקומי" של הבדואים באזור. המים הנחוצים נגבים מקווי המים של "מקורות", מועברים לאורך של כ-2 ק"מ (במקרה זה) אל השדה, באמצעות צינורות של טפטפות. הצינורות נגבים מן הקיבוצים היהודיים, מונחים בעומק של כמה סנטימטרים מתחת לקרקע ומתחברים לרשת של צינורות-טפטפות המשקה את השדה. המים מטפטפים דרך קבע מן הנקבים שבצינור המוליך את המים, מהקו הראשי של מקורות אל השדה, גורמים לצמיחה מהירה של צמחיה מדברית לאורך תוואי הצינור וכך נוצר "הפס הירוק". גם שדה הגידולים החקלאיים מושקה באותו אופן. הרי לכם אפוא, פרויקט "הפרחת השממה" בנוסח בדואי; הקרקע – על חשבון מנהל מקרקעי ישראל, המים – על חשבון "מקורות", צנרת הטפטפות – על חשבון הקיבוצים. אין ספק, לישראל יש הישגים אדירים בתחום החקלאות בתנאי

מדבר, אבל רק הבדואים יודעים כיצד לעשות זאת חינם!

■ קיבוצי חומה ומגדל

ל פני יותר מארבעים שנה, בקורס מ"כים בשבטה, ביקרתי בקיבוצים הסמוכים, רביבים ומשאבי שדה ונהייתי ממידת הכנסת האורחים שנהגו בנו ומן האווירה החופשית והנינוחה ששררה בהם. בביקורי הפעם, נדהמתי למראה עיני. שני הקיבוצים הישראליים הוותיקים סגורים ומסוגרים בגדרות תיל, שערי ברזל, מחסומים ומגדלי שמירה, בניסיון נואש ופתטי להתגונן מאימת הגניבות של הבדואים. אלה גונבים וחומסים הכל: גידולי-שדה, ציוד חקלאי, צינורות מים, טפטפות, אביזרי השקיה, בעלי חיים. היהודים מסתגרים בתוך גדרות התיל וחוזרים לימי "חומה ומגדל". אמת, ההקבלה אינה מדויקת. היום נוספו לחומה ולמגדל גם מערכות התראה אלקטרוניות מתוחכמות ומצלמות טלוויזיה במעגל סגור, אולם לא הוקמו מחדש ארגון "השומר" או פלוגות השדה (מיסודו של אורד וינגייט) אשר יפעלו "מחוץ לגדר" ויחזירו את השליטה בנגב ליהודים.

נראה כי ממשלת ישראל משלימה בשתיקה עם אובדן הריבונות הישראלית ועם השלטת החוק הבדואי על הנגב. שאם לא כן, איך אפשר להסביר את חוסר המעש של משרתת ישראל ויחידות "שחורי המדים" שלה אשר הצטיינו כל כך בהחלה ובאכיפה של החוק הישראלי "ברגישות ובנחישות" על התיישבות יהודית שנעקרה בגוש קטיף ובשומרון? מדוע החוק הישראלי אינו חל ואינו נאכף על ההתיישבות הבדואית "המקופחת"? הנה כ-כך, דונם פה ודונם שם, רגב אחר רגב, הולך ונמוג חזון ההתיישבות והריבונות היהודית בנגב. ■